

ДОВКІЛЛЯ І ЕКОПОЛІТИКА: ЗАГРОЗИ, ЗАВДАННЯ ТА ПЛАН ДІЙ (КОНТЕКСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ)

Людство і Україна на порозі 3-го тисячоліття зустрілися з новими викликами: деградація і вичерпання природних ресурсів; зміна клімату та руйнування первинної біосфери; інтенсифікація транспортних потоків та загрози, пов'язані із розвитком енергетики, в т.ч. відновлюваної, технологій. В той же час, загострилися проблеми, пов'язані з забрудненням довкілля, старінням інфраструктури та об'єктів енергетики і промисловості, видобутком руд та вуглеводнів, інтенсифікацією агродіяльності, деградацією екосистем. Ці виклики загрожують в найближчій перспективі увійти в кожен дім і фундаментальним чином міняють наші уявлення про безпеку. Метою даної записки є конденсоване визначення стану довкілля та завдань щодо кардинального поліпшення ситуації на засадах екосистемного підходу новим керівництвом Мінприроди, а також втілення наблизення підходів екополітики та практики в Україні із країнами Євросоюзу.

Стан справ

А. Про стан справ, пов'язаних з основою існування цивілізації – природним довкіллям та його ресурсами.

Критичним є стан окремих типів екосистем та ресурсів:

- Вод (рік та морів – вони забруднені та втратили здатність до відновлення природним чином, зростає забруднення підземних вод);
- Ґрунтів (майже половина орних земель зазнає ерозії, вони забруднені, катастрофічними є втрати гумусу);
- Степів як біому (фізично знищено на 95% території первинного поширення; має місце перевипас та новітнє руйнування в зв'язку з розвитком агрокомплексів, об'єктів енергетики тощо);
- Прибережних екосистем (приморських і річкових – в зв'язку із рекреаційним та котеджним освоєнням та розвитком енергетики);
- Біоресурсів морів (в зв'язку з перевиловом, забрудненням та інтенсивною антропогенною діяльністю).

Атмосферне повітря знову стає більш брудним (в зв'язку з старінням обладнання та ігноруванням нормативно-правових вимог).

Незадовільним є стан лісів, обсяги рубок та тотальне прибирання з лісів мертвої деревини, що є середовищем існування маси важливих для підтримання лісової екосистеми видів. Обсяги санітарних рубок, які не потребують ретельного погодження, перевищують обсяги рубок головного користування. Використовуються не вірусні, а хімічні засоби боротьби з шкідниками, що призводять до знищення практично всього живого у лісах.

Наростає навантаження на природні комплекси приміських територій (Київська агломерація, ПБК), Карпат, Полісся.

Збільшується площа і нарастають загрози, пов'язані з діяльністю полігонів з відходами, кар'єрами та териконами.

Б.Інституційні та правові аспекти сфери екополітики

Інституційна та правова система охорони довкілля зруйнована, що призвело до тотального нищення довкілля, виснажного і практично безконтрольного використання ресурсів, унеможливлення захисту екологічних прав та довкілля правовими інструментами.

В Україні на сьогодні відсутній інститут попередження негативного впливу на довкілля господарської діяльності, роль якого раніше частково виконувала державна екологічна експертиза. У зв'язку із цим, органи, що приймають екологічно-важливі рішення, не враховують як наслідки для довкілля від реалізації проектів, так і позицію громадськості. Така ситуація не лише становить загрозу екобезпеці громадян України і підриває інвестиційний клімат, але й порушує міжнародні зобов'язання держави.

Вже майже п'ятнадцять років Україна є стороною Організації Конвенції, а у 2011 році в Україні вступив в силу один із найпрогресивніших в світі закон про доступ до публічної інформації. Тим не менше, проблема доступу до документів, що знаходяться у володінні Мінприроди та підпорядкованих йому органів, залишається актуальною і надалі.

Адміністративна реформа, розпочата у 2010 році, призвела до ліквідації обласних управлінь Мінприроди України і створення при обласних державних адміністраціях департаментів екології та природних ресурсів, де нові «довкільні» департаменти в багатьох областях створені для того, щоб не заважати втіленню небезпечних проектів. Також внаслідок адміністративної реформи ліквідована Державна служба заповідної справи, яка відповідала за 6% площі України, зайнятих природно-заповідним фондом.

Проводилася імітація стандартизації підходів екологічної політики та практики в Україні із країнами Євросоюзу, нехтуючи законодавчою базою. Реалізація та результати проектів підтриманих Євросоюзом залишалися на папері, оскільки не було політичного бажання проводити реформи. Результати багатьох національних проектів містили у собі корупційний зміст, головним завданням яких була видимість результатів та відмив грошей.

В.Загрози та ризики діяльності в окремих секторах щодо довкілля

Наростають ефекти хронічних впливів чинників – шумів, випромінювань, вібрацій, забруднень всіх сфер в зв'язку з діяльністю транспорту, енергетики, промисловості. В той же час, такі впливи не контролюються.

Забудова міст, населених пунктів та котеджних містечок здійснюється хаотичним чином, без врахування вимог щодо енергоефективності та збереження ландшафту і біокомплексів, створюючи загрози для довкілля.

Наростають загрози, пов'язані із функціонуванням газових, нафто- та аміакотранспортних систем, старінням обладнання ядерних реакторів, продовженням експлуатації ТЕС на вугіллі, старих автомобілів. Наростають загрози, пов'язані із старінням гребель гідроелектростанцій.

Наростає фрагментація природних екосистем, що загрожує катастрофічною втратою біорозмаїття.

ЗАВДАННЯ МІНІСТРУ:

А. В зв'язку із станом природного довкілля та ресурсів, необхідно:

1. Вжити заходів щодо поступового повного припинення забруднення гідросфери України. Водотоки, озера, моря – не каналізаційні відстійники!
2. Здійснити перехід на басейновий принцип управління водними басейнами.
3. Розробити та втілити заходи щодо максимального відновлення заплавних, прибережних та приморських екосистем.
4. Забезпечити охорону земель/грунтів.
5. Здійснити перехід на оселищний (екосистемний) принцип охорони біорізноманіття в т.ч. на законодавчому рівні.
6. Організувати діяльність щодо збереження степів, в т.ч. на законодавчому рівні.
7. Здійснити масштабну консервацію деградованих орних земель, насамперед в Степовій зоні України шляхом залуження.
8. Відновити втрачену на сьогодні мережу полезахисних лісосмуг.
9. Організувати оголошення тимчасового мораторію на здійснення риболовлі на окремих акваторіях.
10. Здійснити кроки щодо заповідання морських екосистем.
11. Вжити заходи задля збереження біоресурсів, в т.ч. шляхом запровадження тимчасового мораторію на полювання на окремих мисливських угіддях.
12. Втілити заходи щодо поступового зменшення забруднення атмосферного повітря.
13. Зупинити темпи вирубки лісів (і передусім, санітарними рубками), зупинити створення лісонасаджень на степових ділянках (вкриті природною травянистою рослинністю території в степовій зоні України).
14. Зупинити використання хімічних засобів боротьби з шкідниками лісу.
15. Організувати розроблення пропозицій щодо обмеження розвитку Київської урбоагломерації та її екологізацію.
16. Забезпечити огляд виконання та корегування регіональних екопрограм та програм розвитку екомережі.
17. Забезпечити екологізацію курортно-рекреаційної діяльності.
18. Здійснити кроки щодо екомодернізації полігонів розміщення відходів та мінімізації розширення кар'єрів, рудників, хвостосховищ, териконів.
19. Підвищити ступінь захищеності видів рослин та тварин Червоної книги України шляхом підвищення їх захищеності, а також популяризація збереженості цих видів серед населення.
20. Покращити методологію підготовки проектів організації територій об'єктів ПЗФ, забезпечити введення стандартизованих європейських принципів охорони та використання природних ресурсів
21. Завершити створення задекларованих раніше територій природно-заповідного фонду, а також продовжувати роботу щодо розширення мережі ПЗФ, звертаючи увагу на цілісність і репрезентативність об'єктів.

22. Впровадити збереження ландшафтів відповідно до європейських принципів (Європейської ландшафтної конвенції).
23. Створення об'єднаної системи кадастрів земельного, лісового, ПЗФ, рослинного і тваринного світу.

Б. Щодо інституційних та правових аспектів сфери екополітики в Україні склалася ситуація, яка вимагає негайного:

1. Запровадження європейської системи оцінки впливу на навколишнє середовище, в тому числі стратегічної, яка би забезпечувала ефективне врахування прогнозованих впливів запланованої діяльності на довкілля та відповідної думки громадськості органом, що приймає рішення про погодження такої діяльності;
2. Забезпечення неухильного і негайного виконання міжнародних зобов'язань держави за усіма ратифікованими багатосторонніми угодами у сфері охорони довкілля та іншими міжнародними договорами;
3. Забезпечення неухильного виконання органами Мінприроди України вимог законодавства про доступ до публічної та екологічної інформації, в тому числі, відмови від практики незаконного обмеження доступу до інформації, відмов у доступі до документів, ігнорування положень про активне поширення інформації про свою діяльність через офіційні веб-сайти;
4. Виконання дослідження адмінреформи в частині міністерств та інших ЦОВВ, що прямо чи дотично пов'язані з охороною довкілля та вироблення низки рекомендацій щодо її корегування, забезпечення відновлення системи територіальних органів;
5. Переорієнтування політичного вектору Мінприроди України в напрямку невиснажного використання природних ресурсів, екологізації діяльності та відновлення природного довкілля;
6. Узагальнення матеріалів виконання Основних засад (Стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року та, при потребі, її корегування.
7. Відновлення Державної служби заповідної справи України як державного агентства та передачі їй всіх об'єктів ПЗФ.
8. Затвердження та впровадження Програми розвитку заповідної справи до 2020 року.

В. Щодо загроз та ризиків діяльності в окремих секторах щодо довкілля, потрібно:

1. Законодавчим чином забезпечити діяльність в сфері екобезпеки.
2. Вжити заходи щодо принципового переходу на енерго- та ресурсоефективні технології.

3. Проводити заходи щодо екологізації сільського господарства, а також містобудівної і будівельної галузей.
4. Забезпечити екстрені заходи щодо врахування ефекту старіння інфраструктури та об'єктів, зокрема гребель та ядерних реакторів.
5. мінімізувати фрагментацію природних екосистем, що загрожує катастрофічною втратою біорозмаїття, підтримувати розвиток екомережі.

ЩОДО СИСТЕМНИХ РІШЕНЬ В СФЕРІ ДОВКІЛЛЯ ТА ЕКОПОЛІТИКИ

Беручи до уваги критичний стан довкілля та діяльності в сфері, очікування суспільства, оприлюднені на Євромайдані щодо важливості розбудови держави з високою якістю життя, вважаємо необхідним:

1. Здійснити кроки щодо забезпечення пріоритизації сфери екополітики та ролі природного довкілля, зокрема, шляхом:
  - інтегральної реорганізації Мінприроди в Міндовкілля, передбачивши управління водними, в т.ч. морськими, та лісовими, рибними та мисливськими ресурсами, природно-заповідним фондом, надрами, ведення екомоніторингу та впровадження заходів щодо змін клімату, передбачивши передпорядкування Управління гідрометеорології (з відання ДСНС, яка зараз в МО);
  - введення міністра довкілля в склад РНБО;
  - виділення в складі КМУ посади віце-премера, відповідального за блок довкілля, енергетики, сільського господарства.
2. Проводити заходи стандартизації підходів екологічної політики та практики в Україні із країнами Євросоюзу.
3. Впровадити екоімператив при прийнятті будь-яких рішень, пов'язаних з довкіллям.
4. Забезпечити перегляд стратегічних рішень, котрі мають вплив на довкілля, на предмет їх екологічності.
5. Забезпечити послідовний перехід на відновлювану енергетику та енергоощадливість, здійснити перегляд Енергостратегії на основі критеріїв енергоефективності та екосистемності.
6. Здійснити дослідження, та, при потребі, перегляд рішень, пов'язаних із ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи.
7. Вважати критерії, пов'язані із якістю життя та збереженням природи, базовими при розрахунку індексів розвитку держави та суспільства.